

מעשה בשבעת קבצנים: סיפורו של העיוור ועולם המטריקס

[א]

בכל תקופה ותקופה התמודדה ההגות היהודית עם בעיות פילוסופיות הכרוכות במושג הזמן, בצורה האופיינית לה. כך למשל בימי הביניים התלבטו הרמב"ם, הרלב"ג ורבי חסדאי קרשקש בשאלת מהותו של הזמן, האם הוא קשור לתנועה או שמא הוא תופעה עצמאית, מעין מיכל המכיל בתוכו את המציאות כולה, האם הוא רצוף או קוואנטי, דהיינו מורכב במעין אטומים של זמן, ה'עתות' בלשונם. בעיות אלו התמזגו עם השאלות הדתיות הקלאסיות ובייחוד עם שאלת הידיעה והבחירה: 'הכל צפוי והרשות נתונה'.

כאן נקודת המוצא לחסידות, שפיתחה תזות נועזות ומעניינות, הבולטות ביניהן הרליטיביות של הזמן, והאידיאליזם. הן יעזרו לנו לקרוא ולהבין את סיפור העיוור, הראשון במחזות הסיפורים המופלאה של רבי נחמן מברסלב, המעשה ב'שבעת הקבצנים'.

[ב]

אחד העקרונות החשובים ביותר בתורת החסידות היא תורת ההסתרה: "וְאֵלֶיךָ הִסְתֵּר אֶסְתִּיר..." קיימת הסתרה כפולה בעולם: הקב"ה מסתתר בעולם, והסתרה זאת מוסתרת עד שאין הבריות יודעים שהיא מתרחשת. רק בהזדמנויות נדירות ניתן להסיר את ההסתרה הראשונה, את המסכות המסתירות את העולם האמיתי, למשל בפעולת הדבקות וביטול היש. אולם, את ההסתרה השנייה ניתן להסיר. ואת זאת רצתה החסידות לעשות. עלינו להיות מודעים לכך שהמציאות איננה כפי שהיא נראית לעינינו. הקב"ה מסתתר בעולם. מכאן, שהתמונה שאנו בונים מהעולם מעוותת על ידי המשקפיים של תפיסתנו. אחד הביטויים העיקריים לעיוות זה הוא הזמן. ואכן, כנגד העיוות המטפיסי הזה מתקומם הקבצן העיוור.

על הרעיון הזה עמדה החסידות מאז הבעש"ט. פיתוחו המלא מצוי בכתביו של רבי ברוך מקוסוב¹: "הש"י הוא למעלה מהזמן... וזה הענין הוא באמת דבר נפלא ונעלם מאד ואי אפשר להבין זאת בשכל אנושי. אך דע שעיקר הזמן הוא רק מחמת שאין מבינים, דהיינו מחמת ששכלנו קטן. כי כל מה שהשכל גדול ביותר, הזמן נקטן ומתבטל ביותר... וכן למעלה מעלה, עד אשר יש שכל גבוה כ"כ ששם כל הזמן כולו אינו נחשב כלל, כי מחמת גודל השכל מאד כל הזמן אין ואפס לגמריה". וכך יש להבין את ימות המשיח. המשיח "שעבר עליו מה שעבר מיום

¹ראה עליו מאמרי. ר' ברוך מקוסוב וראשיתה של החסידות, סיני כרך קטז, סיון-תמוז תשנ"ה, עמ' קם-קפג.

בריאית העולם... בסוף יאמר לו הש"י "אֲנִי הַיּוֹם יִלְדָּתִיךָ" (תהלים ב, ז) ... ע"כ יהיה כל הזמן שעבר עליו מיום בריאת העולם עד אותו הזמן כולו אין ואפס ממש... כי יתבטל כל הזמן בשכלו שיהיה גדול מאוד". במילים אחרות אנו משליכים את הזמן על העולם. אילו מבנה התפיסה שלנו היה שונה, 'שכלנו היה גדול מאוד' בלשונו של ר' ברוך, הזמן היה שונה.

הדוגמה הקלאסית בה משתמשת החסידות היא החלום. וכך כותב ר' ברוך: "כי בחלום, שאז השכל מסתלק ואין לו רק כח מדמה אזי ברבע שעה יכולים לעבור כל השבעים שנה. ואח"כ כשנתעוררים מהשינה, אזי רואים שכל אלו הזמנים והשבעים שנה שעברו בחלום, הוא זמן מועט מאד באמת. וזה מחמת שאח"כ בהקיץ אז חוזר השכל אליו". בהקשר זה מענינת במיוחד תורה אחת שנשארה בצורה של ראשי פרקים מכתב ידו של רבי נחמן, ושר' נתן תלמידו וסופרו הנאמן ניסה לפענח (לקוטי מוהר"ן תניינא, עט). לפי הסברו "תשובה ובחי' למעלה מהזמן - דהיינו בטול הזמנים הם בחינה אחת". קריעת ים סוף ומלחמת עמלק מסמלים את בטול הזמנים. בקריעת ים סוף נאמר שהקב"ה ערבב את עמוד האש - דהיינו הלילה, ואת עמוד הענן - דהיינו היום. "הזמן הוא בבחינת שינה", והתשובה היא בטול הזמן. 'יצחק' מסמל את 'קצ חי', קץ הזמן, את אחרית הימים. 'יצחק' הוא בנו של אברהם, דבר המסמל את הקשר בין הזמן לאברהם שהוא 'למעלה מהזמן', שהרי אברהם הוא אהבה, והאהבה מבטלת לחלוטין את הזמן, כנאמר ביעקב: "וַיְהִי בְּעֵינָיו כְּיָמִים אֶחָדִים בְּאַהֲבָתוֹ".

הגישה הזאת קרובה מאוד לגישתו של עמנואל קאנט, ששמע מאחורי דלתו השמימית של רבי ברוך מקוסוב, את הדברים שנתגלו לו מן המרומים. הצד השווה שבהם, שהמציאות אינה נתפסת כפי שהיא באמת. אנו תופסים תופעות (פֶּנוּמֵנָה) בעוד שאת הדבר בעצמו (נוֹאוּמֵנּוֹן) אין אני מסוגלים לתפוס. עובדת המפתח היא על פי החסידות – ההסתרה. כתוצאה ממנה אין אנו תופסים את העולם כפי שהוא, ואין אנו רואים את המציאות הא-להית המצויה בה. אנו תופסים את הדבר כשלעצמו - בדמותן של התופעות. רבי נחמן יכול היה להשתמש כדי להסביר את תורתו במושגים הקאנטיאניים, בצורות ההסתכלות של הפילוסופיה הביקורתית, אלא שהוא עשה זאת בצורה תמימה יותר. הוא התשמש באופטיקה הפרימיטיבית העתיקה כדי להסביר את העקרונות הפילוסופיים המחוכמים האלה. היום היינו יכולים לתרגם את האינטואיציה שלו אם נשתמש במודל הראדאר או הסונאר. האדם רואה ותופס את המציאות על ידי שליחת קרני אור וניתוח החזרתו. זוהי תורת האור הישר והאור החוזר: "כי עיקר כח הראות מחמת שכח הראות הולך ומתפשט ומכה בדבר הנראה וחוזר הכח הראות... ונצטייר הדבר בעיניים ואז העיניים רואין את הדבר הנראה. (ח"א, עו:). האור הישר היוצא מאתנו, דהיינו המסגרת התפיסתית דרכה אנו קולטים את העולם, בונה את המציאות: "ודע שההסתכלות עושה כלי דהיינו גבול וזמן, כי מקודם ראותו הדבר הוא בלא גבול, וכשרואה הדבר נעשה לו גבול... כי בכח הראות, עושה

הילוך לנפשו, והוא הגבול" (שם). הגבול, החלל, ובעיקר הזמן אינם אלא תוצאה של האור הישר היוצא מן העיניים, דהיינו תפיסתנו את הדברים. החלל והזמן כרוכים כאן, ובצורה מוזרה קשורים אל האור. הם סובייקטיביים, לא במשמעות האישית, אלא במשמעות הקולקטיבית. שבעת הימים הם הזמן. היום השמיני, בפירוש בו מהדהדים דברי המהר"ל, הוא מן הזמן "בחי" יום שכולו ארוך וטוב...ששם עיקר הזקנה דקדושה". (ר' נתן, ליקוטי הלכות, הלכות שומר שכר ב: ב). זאת "הזקנה דקדושה". הזקנה מתארת כאן לא תופעה כרונולוגית, אלא חדירה של יסוד על-זמני אל תוך מערכת הזמן. ורבי נחמן מוסיף:

וַעֲשׂוּ שֵׁם חֲתָנָה לְאֵלוּ הַבָּנִים הַנִּלְלִי, וְהַכְנִיסוּ אוֹתָם לַחֲפָה וְהָיוּ שְׂמֵחִים שֶׁם מְאֹד מְאֹד וְגַם הַחֲתָן וְהַכֶּלֶה הָיוּ שְׂמֵחִים מְאֹד וְהַתְּחִילוּ לְזַכֵּר הַתְּסֻדִּים שֶׁעָשָׂה עִמָּהֶם הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ בְּהִיוֹתָם בַּיָּעַר וְהָיוּ בּוֹכִים וְהָיוּ מְתַנַּעְנְעִים מְאֹד: אֵיךְ לוֹקְחִין לְכָאן אֶת הַבְּעֻטָּלִיר הָרָאוּשׁוֹן הָעוֹר, שֶׁהֵבִיא לָנוּ לֶחֶם בַּיָּעַר? וְתַכֵּף וּמְקִיד בְּתוֹךְ שֶׁהָיוּ מְתַנַּעְנְעִים מְאֹד אַחֲרֵי הַבְּעֻטָּלִיר הָעוֹר, עָנָה וְאָמַר: הַנִּי! הִנֵּה בָּאתִי אֲצִלְכֶּם עַל הַחֲתָנָה וְאֲנִי נֹתֵן לָכֶם מִתְּנָה לְדַרְשָׁה (שְׁקוּרִין דְּרָשָׁה גִישָׁאֲנָק), שֶׁתְּהִיוּ זְקֵנִים כְּמוֹנִי!

העיוור מסביר את עוורונו:

וְאַתֶּם סְבוּרִים שְׂאֲנִי עוֹר? אֵין אֲנִי עוֹר כָּלֵל רַק שֶׁכֵּל זְמַן הָעוֹלָם כָּלוּ, אֵינוּ עוֹלָה אֲצִלִּי כְּהֶרֶף עֵין (וְעַל כֵּן הוּא נִדְמָה כְּעוֹר, כִּי אֵין לוֹ שׁוֹם הַסְּתַפְלוּת כָּלֵל עַל הָעוֹלָם, מֵאַחַר שֶׁכֵּל זְמַן הָעוֹלָם אֵינוּ עוֹלָה אֲצִלּוֹ כְּהֶרֶף עֵין וְעַל כֵּן אֵין שִׁיף אֲצִלּוֹ הַסְּתַפְלוּת וְרֵאשִׁיָּה בְּזָה הָעוֹלָם כָּלֵל).
מכאן המתנה שהעיוור נותן לחתן ולכלה: "שְׁתַּחֲוִי חַיִּים אֲרָפִים כְּמוֹנִי".

[ג]

מה משמעות הזקנה הזאת? אצל ר' ברוך מקוסוב מצאנו את הקישור של הזקן עם הציור התלמודי על 'זקן ששכח תלמודו'. כאן הרמז שלדעתי, יעזור לנו לפענח את דמות העיוור על פי משנתו של רבי נחמן. לא מדובר כאן על מחלה. כולנו זקנים ששכחנו תלמודנו, והחיים אינם אלא ניסיון לחזור ולהיזכר מה ששכחנו. אנו יכולים לדעת ולהבין את העולם דווקא כי אנו לומדים כמי שכותב על נייר מחוק בו שרדו הרשמים של הכתב שנמחק, ואנו כותבים עליו.

וכך קוראים אנו בסיפור על מעין תחרות בין הזקנים מי יזכור מעשיה ישנה יותר: ... שֶׁכֵּל אַחַד יִסְפֹּר מַעֲשֶׂה יְשָׁנָה מֵה שֶׁהוּא זוֹכֵר מִזְכְּרוֹן הָרָאוּשׁוֹן הֵינּוּ מֵה שֶׁהוּא זוֹכֵר מֵעַת שֶׁהַתְּחִיל אֲצִלּוֹ הַזְכְּרוֹן וְהָיוּ שֵׁם זְקֵנִים וְנַעֲרִים וְהָיוּ מְכַבְּדִים אֶת הַזְּקֵן הַגָּדוֹל שֶׁבִּינֵיהֶם שִׁיִּסְפֹּר בְּתַחֲלָה עָנָה וְאָמַר: מֵה אִסְפֹּר לָכֶם, "אֲנִי זוֹכֵר גַּם כְּשֶׁתְּחַכּוּ אֶת הַתְּפוּחַ מִן הָעֵנָף" וְלֹא יָדַע שׁוֹם

אָחד מה הוא אומר אף היו שם חכמים, ואמרו בודאי זאת היא מעשה ישנה מאד, וכבדו את השני שסיפר.

ענה השני שלא היה זקן כמו הראשון: זאת היא מעשה ישנה? ! (בלשון תמה) זאת המעשה אני זוכר גם-כן, אבל אני זוכר גם-כן "כשהיה הגר דולק"...

וכבדו את השלישי שסיפר. ענה ואמר השלישי, שהיה יניק יותר: אני זוכר גם כשהתחיל בגן הפרי, והינו כשהתחיל להתרקם הפרי...

ענה הרביעי, שהיה יניק עוד יותר: אני זוכר גם "כשהוליתו הגרעין לנטע הפרי".
ענה החמישי, שהיה יניק עוד יותר: אני זוכר גם "החכמים, שהם היו חושבים וממציאים את הגרעין".

ענה הששי וכו', שהוא זוכר גם "את הטעם של הפרי קדם שנכנס הטעם בתוך הפרי".
ענה השביעי וכו', ואמר "שהוא זוכר גם את הריח של הפרי קדם שנכנס בפרי".
ענה השמיני ואמר, שהוא זוכר גם "המראה של הפרי קדם שנמשכה על הפרי".
ואני (הינו זה הבעטליר העור שמספר כל זה) הייתי אז תינוק לגמרי, והייתי גם-כן שם ועניתי ואמרתי להם: אני זוכר כל אלו המעשיות, ואני זוכר "לאו כלום" ! (און איך גידענק גאר נישט)
ענו ואמרו: זאת היא מעשה ישנה מאד, יותר מכלם ! והיה חדוש גדול אצלם שהתינוק זוכר יותר מכלם.

כאן, שלא כמו בסיפורים האחרים, לא משאיר אותנו ר' נחמן עם החידה. הנשר הגדול, אחת הדמויות של הסיפור מפרש את הסתום, כאילו לרמוז לנו שגם בסיפורי האחרים של רבי נחמן הלא מפוענחים, מסתתר רקע הגותי קבלי שעלינו לחשוף. וזאת למרות שהסיפור יפעל עלינו אף אם לא נבין אותו ולא נצליח לפענח אותו.

"אני אפרש לכם את המעשיות שספרו כל הנ"ל כי זה שספר שהוא זוכר גם כשחתכו את התפוח מן הענף, הינו שהוא זוכר גם כשחתכו את טבורו... והשני שאמר שזוכר בשעה שהיה הגר דולק, הינו שהוא זוכר גם כשהיה בעבור, שהיה גר דולק על ראשו. וזה שאמר שזוכר גם בעת שהתחיל רקום הפרי, הינו שזוכר גם כשהתחיל להתרקם הגוף, והינו בעת יצירת הולד וזה שזוכר בעת שהיו מוליכים הגרעין לנטע הפרי, הינו שזוכר גם כשנמשכה הטפה בעת הזווג וזה שזוכר את החכמים שהיו ממציאים את הגרעין, הינו שזוכר גם כשהיה הטפה עדין במח (כי המחין ממציאים את הטפה) וזה שזוכר את הטעם - הינו הנפש והריח - הינו הרוח והמראה - הינו הנשמה והתינוק אמר שזוכר לאו כלום, כי הוא למעלה מן הכל, וזוכר אפלו מה שהוא קדם מנפש רוח נשמה, שהוא בחינת "אין".

המעשיה הישנה שעל הזקנים לספר אינה היסטורית אלא ביוגרפית. מה הזיכרון הקדום שהאדם יכול לשחזר מילדותו? ואכן, בסיפור חוזרים הזקנים לזיכרונות הינקות, אך גם מעבר לזה לזכרונות הלידה והעיבור. רבי נתן מוסר לנו שרבו התייחס למקור הדברים בירושלמי, ל"תורות" מעין זאת שבמסכת כתובות (לו ע"ב): "שמואל אמר חכים אנא לחייתא דילדין לי [=מכיר אני את המילדת שלי]. ר' יהושע בן לוי אמר חכים אנא לגזורה דגזריין לי [=למוהלים שמלו אותי]. ר' יוחנן אמר חכים אנא לנשייא דצבתין עם אימא [=מכיר אני לנשים שהיו עם אמי בשעה שכרעה ללדת]". רבי נחמן פיתח את הרעיון הזה ולדעתי, ביטא בהם את רעיון ההיזכרות, בדומה לתורה האפלטונית. התיאור "פְּשָׁהִיָּה הָיָר דּוֹלֵק" מבוסס כמובן על התיאור במסכת נדה על המלאך המלמד את העובר תורה, שהוא ישכח בלידתו. הלימוד החדש אינו לפי זה אלא הזכרות, אלא שיש רמות שונות של הזכרות, כל אחת מהן עמוקה יותר מן הקודמת. מכאן הסדר: נפש, רוח, נשמה. אם נצליח להתחבר לרבדים הנסתרים שבנפשנו אנו נגיע לאמיתויות גדולות ועמוקות.

רעיון הלמידה כהזכרות, מצוי לדעתי, במבוא לתרגום העברי של פירוש המשנה של הרמב"ם לסדר קדשים, תרגומו של נתנאל בן יוסי בן אלמלי הרופא. ר' נתנאל משתמש שם בדימוי שבמסכת אבות: "הַלּוֹמֵד יֵלֵךְ לָמָּה הוּא דוֹמָה, לְדִיּוֹ כְּתוּבָה עַל נֶיֶר תָּדֵשׁ. וְהַלּוֹמֵד זָקֵן לָמָּה הוּא דוֹמָה, לְדִיּוֹ כְּתוּבָה עַל נֶיֶר מְחֹק". האדם מסוגל ללמוד ולדעת, היות וקיים בו כתב שנמחק שהוא יכול לשחזר, והוא מוסיף: "אפשר שלזו רמזו כשאמרו (שקלים יד) אש שחורה ע"ג אש לבנה, לפי שבכח זה שיש באדם יכולת להשיג מאליו עקרי התורה כמו שנאמר (דברים ד) אתה הראת לדעת... " לפי סיפורו של רבי נחמן, ההזכרות מחזירה את האדם אל רבדים העמוקים של הנפש, או בשפה אחרת אל הספירות השונות. העמוק ביותר ביניהם הוא הזקן העיוור המחזיר אותנו אל "לאו כלום", דהיינו אל ה'אין'. ה'אין' מייצג את ספירת כתר. החכמה היא יש, הבינה יש מיש. אלו הן הספירות המתארות את מחשבתנו ואת המציאות שאנו תופסים. מעבר להם מצוי הכתר. הוא 'אין' כי אין אנו יכולים לתפוס בו כלום עם שכלנו המוגבל.

[ד]

הזקן הוא אם כן, מי שהגיע להיזכרות המוחלטת. מתוך כך הוא מגיע לקיום שהוא למעלה מן המקום והזמן. מצב זה פירושו ההתגברות על ההבדל שבין החיים והמות. אלה הם החיים הארוכים: "כי מאחר שנכלל בהשי"ת באמת ע"כ הוא חי חיים נצחיים כמו השי"ת כביכול" (ח"א, כא). מה פירושו של שינוי זה. המפתח להבנתו מצוי לדעתי בהבנת מהותה של הדעת, הספירה הנסתרת שבמערכת הספירות. שלא כבמשנתו של רבי ברוך מקוסוב, הדעת הוא, כך נראה לי, הכושר להכיר את העולם האמיתי. וכך כותב ר' נתן (הלכות ציצית, ה"ג): "עיקר

בחינת המקום והזמן הוא מחמת חסרון הדעת, וכל מי שיש לו דיעה ביותר הוא סמוך ביותר לבחינת למעלה מן המקום למעלה מן הזמן... וכשאדם חוטא ח"ו ע"מ רוח שטות שנכנס בו עי"ז נתרחק מן הדעת ונופל תחת בחינת מקום... ועל כן התיקון על ידי התשובה שמגעת עד כסא הכבוד שהוא בחינת למעלה מן המקום כנ"ל גם תשובה היא בחינת למעלה מן הזמן". ואכן כותב מוהר"ן כי "מי שיש לו דעת שלם הוא יודע שכל זמן של העולם אינו כלום (ח"ב, סא). מכאן המטפורה של העיוור. הזמן המינימלי, "האטום" הזמני, הוא במסורת היהודית ה'הרף עין'. הזמן מתקשר כך עם הראייה. העיוור מצוי למעלה מן ההרף עין, ולמעלה מן הזמן.

אם כי אין למצוא אחידות טרמינולוגית ולא עקביות מושגית הרי שניתן לקבוע הבחנה ברורה בין הדעת והשכל. מבחינה ציורית יכולים אנו לראות בשכל כושר ומכשיר הפועל במציאות - בשטחה האופקי. השכל מאפשר לנו להשתלט על הטבע ולהשתמש בו. הדעת לעומת זה, כוחה במאונך, להעמיק אל מציאות אמיתית יותר, או אם להשמש בציור הפוך, והמתאים לקונצפציה הכללית, לחתור למציאות גבוהה יותר. קיימת גם אפשרות הפוכה, שהאדם ישקע עוד יותר בתדמית בתופעות חדשות המתלבשות על המקוריות. זו מהותו של השגעון. השגעון יכול היה להתפס אכן כדגם כללי של תפיסתנו את העולם. ולשגעון יש גם מקבילה - במוסר. האדם החוטא - נכנסה בו רוח שטות. ורוח שטות הרי היא הנגוד המוחלט של הדעת (ח"ב, ז).

[ה]

אין אדם חוטא אלא אם כן נכנס בו רוח שטות. ארשה לעצמי להכניס קצת רוח שטות בתוכי, ולעמת את סיפורו זה של ר' נחמן עם סיפור בן זמננו. כוונתי לטרילוגיה הקולנועית MATRIX. בחרתי בה כי בעיקרה היא גנובה מהדיונים הפילוסופיים בדור האחרון. בעצם ניתן לראות בה איור קולנועי גם לסוגיות שאנו דנים בהן כאן, אם אמנם נעיין בתכני הסרט ולא במרדפים וקטעי פעולה התופסים מבחינה כמותית את רוב הזמן בטרילוגיה.

לימדו אותנו החכמים את סוד הפרשנות כאשר קבעו הם ארבעה רבדי ניתוח: פשט, רמז, דרש וסוד. מתוך השמעות לרוח השטות אשתמש בהם כדי להבין את הסרט. בטוח אני שלא בכל הדברים דלהלן היו היוצרים מודעים, אך הם מתארים נכונה את המציאות בסרט שבידנו. בפשט מהווה סרט זה פרק נוסף בשרשרת גדולה של סרטים בהם מתקיימת מלחמה בין האדם לבין המכונה, מהסרט R.U.R. של הבמאי Karel Capek משנת 1920 (יצירה בה מופיע בפעם הראשונה השם רובוט) ועד ימינו. במטריקס, המחשבים בעזרת המכונות שהם בונים, משעבדים את בני האדם כמקור לאנרגיה. MATRIX הוא שם התוכנה על פיה המחשבים משעבדים את בני האדם.

על פי הרמז, הוסיפו יוצרי הסרט, האחים Wachovsky, רמיזות למקורות אינספור בעולם הדתות. העיר החופשית 'ציון', וגם האונייה 'נבוכדנאצר' (!) מקשרות אותנו למסורת היהודית (באופן אירוני מתהפכים כאן השמות הריאליים. מחריב ציון הוא בין גואלי ציון). כמה מהרמיזות לנצרות נראות מיידיות, בשמות הגיבורים למשל. אצל צופים רבים מעורר מטריקס 3, שוב אסוציאציות נוצריות. לדעתי עולם רמזים זה אינו אלא תופעה שטחית, ה'מסר' של הסיום איננו כלל נוצרי. יש הסוברים שסרט הוא גנוסטי, במילים אחרות נותר על ידי תלמידיו של אלישע בן אבויה: העולם נברא על ידי אל רע. אולם, לדעתי הפירוש הנכון הוא אחר. מציאות היא שונה. בעולם הוירטואלי מופיעים כל מיני דמויות. ברובן הן "כפילים" של בני האדם הריאליים המצויים בסוללות האנושיות. אולם, יש דמויות אחרות. במטריקס 2, יופיעו דמויות המייצגות את התוכנות השונות הפועלות במחשב-העל, ואין להן מקבילות בעולם הריאלי. כל אחת מדמויות אלו אינה אלא icon של משהו ששייך לעולם המחשבים. האדריכל מייצג את התוכנה העיקרית, הנביאה תוכנה אחרת אינטואיבית יותר. ה-merovingian, תוכנה ישנה ששרדה (בעלת פילוסופיה מעין-ניאו-שפינוזיסטית). איש המפתחות מייצג, לדעתי, קובץ הקודים המאפשרים גישה לתוכנות השונות. הדלתות – תכונות שונות של התוכנה. מי שמסתכל היטב על עולם ה-MATRIX, מרגיש שהוא מקבילה מדויקת של עולם פאגאני, בו אלים מתהלכים עם בני האדם, ובו הכאוס, התוהו ובוהו קיימים שולט בארץ, ואף בשמים, בתוכנת מחשב-העל עצמו. מן הראוי להעיר על אחת הדמויות, דמותו של Smith, הסוכן החשאי, השונא את ריחם של האנשים, כ-Gulliver כשהוא חזר מארץ הסוסים. בסרטי ההמשך הופך Smith לוורירוס, ל'סטרא אחרא'. הוורירוס יסכן בסופו של דבר את המחשב עצמו, את העולם כולו, ואין המחשב יכול להינצל ממנו. התשובה לסכנה זאת מצויה במטריקס 3, בהיסח הדעת. רק האדם שייכנס לתוך התוכנה יכול להציל את העולם. הקבלה ניצחה את האלילות ואת הגנוסטיקה.

הדרש מחזיר אותנו אל המוטיב הפילוסופי שכאמור העסיק את ההוגים בדור האחרון. לפנינו נוסח בן זמננו לשאלה פילוסופית קלאסית, שאלתו של דיקרט, שבעצם עומד בבסיס סיפור העיוור של ר' נחמן. מניין לי שאין הכל אשליה או אולי חלום? האמנם העולם החיצוני שאני תופס, הוא ריאלי? בפילוסופיה בת זמננו קיבלה שאלה זאת ניסוח חדש הידוע בשם: brain-in-a-vat. המוח מחובר אל אלקטרודות המזינות אותו עם נתוני חושים דמיוניים על עולם חיצוני שלא קיים. מכאן נולד הסרט MATRIX. העולם אינו אלא אוסף לייבניציאנית של מונדות, של עולמות-אשליה של כל אחד מבני האדם, עולמות שאין ביניהם חלונות, ולמרות זאת הוא מותאם על ידי מתכנת-על. סיפור זה מאפשר לנו לדון בבעיות פילוסופיות כבדות משקל, ובעצם להשאר במבוכה. עיקרית ביניהן היא שאלת האפשרות להבחין בין מציאות ריאלית לבין מציאות וירטואלית או אשליה. שאלה מרתקת עוד יותר, קשורה עם בגידתו של Cypher. במה היינו אנו בוחרים? בחיים נהנתנים בעולם האשלייתי, או בחיי עמל וסכנה

בעולם "הריאלי"? האמנם מוטלת עלי חובה לחפש את הריאליזם? ארשה לעצמי להוסיף עוד שאלה הקרובה לקודמות. מה המוסר שאנו מחוייבים בעולם וירטואלי.

ועתה לרובד הרביעי, רובד הסוד. אין ספק שהסרט מעורר אסוציאציות מיסטיות. Neo, ה"משיח" לכאורה של המטריקס, מקבל הודעה במחשב הקוראת לו להתעורר. הקורא הוא Morpheus, ה"סוקרטס" של הסרט. קריאה זאת מצויה בפילוסופיה היהודית, במשנתו של הרמב"ם, אך כמובן היא מגיעה לשיאה במיסטיקה החסידית, ובעצם בסיפור העיוור של רבי נחמן.

איך אנו יודעים שאנו בעולם אשלייתי? הסרט מניח במובלע היפותזה מעניינת. אם אני יכול במחשבתי לשנות את העולם, לעצור כדורים או לעקם מזלגות, סימן שגם "חומר" העולם הוא בעצם מחשבה. אבל במטריקס 2 מתעוררת בעייה אותה שכחו לפתור במטריקס 3. האדם מסוגל לעשות ניסים מחשבתיים גם בעולם הריאלי. זה מביא אותי לידי היפותזה נועזת שמסביר את הסרטים בצורה נכונה, שעליה לא חלמו יוצרי הסרט. הסרט הוכיח תיזה אנטי-מיסטית. בעצם העולם הוא ריאלי. אך קיימת תוכנה נעלמת, ה-XIRTAM, הידועה בשמה המחתרתי, בראשי תיבות אחרים OPIUM. זאת תוכנה המרמה את בני האדם ונותנת להם לחשוב שהעולם הוא וירטואלי. כל פעם שיש מהפכן שרוצה לשנות את המציאות מחברים אותו לתוכנה, והוא חושב שהוא מעין משיח הנלחם כדי להציל את האנושות. הכוחות האדירים של הגלובליזציה הצילו מתוך כך להביא ליציבות העולם שתשרת את מטרותיה.

[7]

המיסטיקה היא לא פתרון אלא סכנה המשכיחה מאתנו את העולם האמיתי על כל בעיותיו. קרל מארקס הבין קצת מזאת, אך הסטרא אחרא הצליחה להפוך את קרן האור שהתנוצצה לחושך, כבר בכתביו קל וחומר במעשי ממשיכיו. האמנם המיסטיקה היא הפקרת העולם. האם אין דרך אחרת? הדרך האחרת

האירה את סיפורי רבי נחמן, והגיעה לשיאה בכתבי הראי"ה קוק. כאן נצביע רק ברמז על הכיוון השני שרבי נחמן יוביל אותנו. כדי לעשות זאת, אודקק לדבריו של רבי נתן, תלמידו וסופרו של רבי נחמן. בהלכות תפילין שב"ליקוטי הלכות" מספר לנו רבי נתן שמורו הגדול הזהיר אותנו "ואמר שאסור להיות זקן". אולם הזקנה עליה אנו מדברים כאן אינה הזקנה הביולוגית. קיימת הגדרה עמוקה יותר. זקן הוא האדם שאינו מסוגל להתחיל שוב מבראשית. זאת הסיבה שגיבור הסיפור הוא זקן שהוא תינוק, המסוגל לעשות זאת. וזה אולי הלקח האכזיסטנציאלי היסודי ביותר. אך על כך אי"ה במאמר אחר.

